

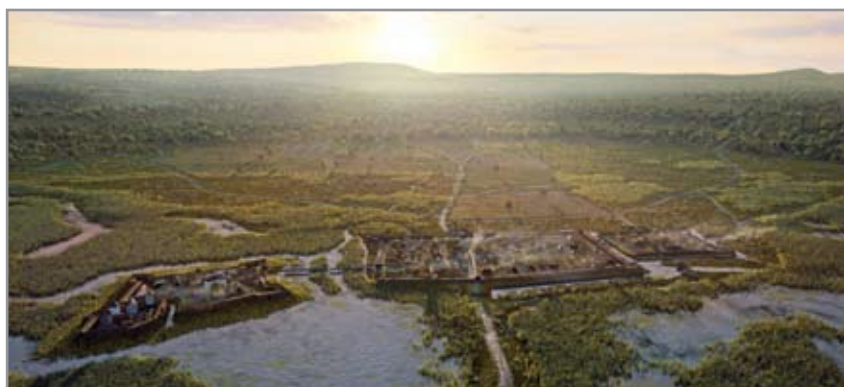
Szigetvár vára 1566-ban északról, elméleti rekonstrukciós kísérlet (A rekonstrukciós kísérletek képeit a Pazirik Informatikai Kft. készítette)

Szakonyi Balázs

Vértanúk szigete 1566 – egy rekonstrukciós kísérlet

Szigetvár egyik legfontosabb történelmi emlékhelyünk, Zrínyi Miklós és katonái önfeláldozásának helyszíne. Hiába rendelkezünk számos korabeli írásos emlékekkel és ábrázolással, a település 16. századi arca nagyrészt ismeretlen számunkra. Pedig régészeti ásatások folytak az elmúlt évszázadban több alkalommal is! Kováts Valéria és Gere László munkája révén ismerjük a belső vár szerkezetének pár sarkalatos pontját, Hancz Erika kutatásai révén pedig az Óváros és az Újváros városárka és cölöpfala mutatkozott meg kis szakaszon. A város utcái alól ugyancsak kerültek elő érdekes részletek, mégis azt mondhatjuk, hogy az ásatások ellenére még mindig rendkívül nehéz vállalkozás a város 1566-os állapotának elméleti rekonstrukciója. Mi mégis belevágtunk a Pazirik csapattal, Kelenik József és Buzás Gergely kutatásai mentén, továbbá Varga Szabolccsal, Lebedy Jánossal és Szőke Balázssal konzultálva.

Szigetvár 1566-ban nyugatról, elméleti rekonstrukciós kísérlet

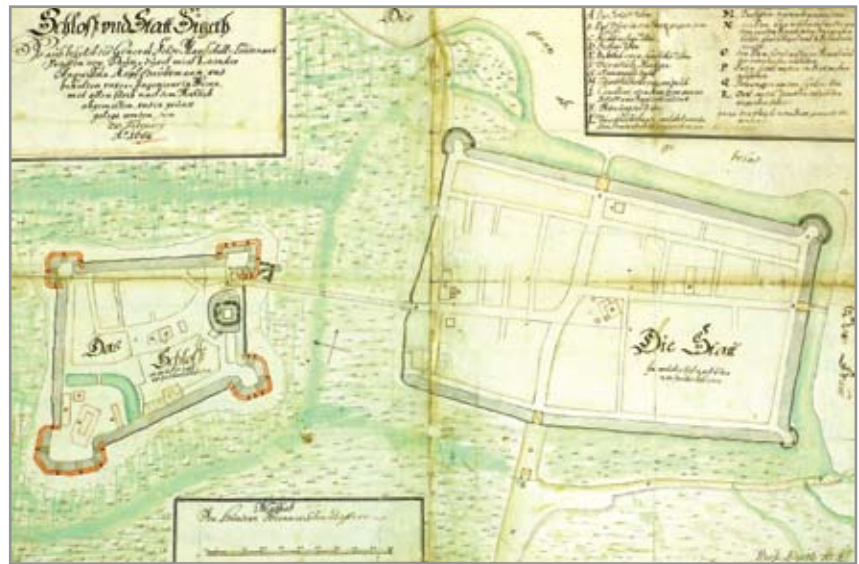
Az első és legfontosabb feladat az írásos emlékek vizsgálata volt, ahol Kelenik József a német és latin nyelvű eredeti forrásokat értelmezte újra, mivel a magyar nyelvű fordításokban sokszor olyan különbségek jelentek meg, amik változtattak az értelmezésen. Igyekeztünk távol tartani magunkat Bende Lajos és Németh Béla következtetéseitől, melyek egy része mára megdőlt.

Ezek után a veduták kerültek górcső alá, amelyeket, mint közismert, erős fenntartásokkal kell kezelniük. A rajzok többsége nem a helyszínen és nem az adott korban készült, ezért sok fiktív és szimbolikus részlet található rajtuk. Mégis egyes részletek fontos információkat hordozhatnak. A munka szempontjából a Leandro Anguissola által készített hadmérnöki felmérés jelenti a legbiztosabb alapot, ami közvetlenül a törökök kiűzése után készült. Bár a törökök átépítették az erődítményt, sok részlet mégis fennmaradt, a hadmérnöki ábrázolás pedig felettebb pontos. Pánya István segítségével jól georeferálható volt a mai szatellit térképre. A LIDAR felmérés és a domborzati rajz ugyancsak sokat elárult a város egykori állapotáról. Egyes esetekben az írásos kútfők konkrétan említenek épületeket, míg más esetekben éppen, hogy csak utalás szintjén. Igyekeztünk az elméleti rekonstrukciónkat ezek mentén felépíteni, korabeli analógiákra támaszkodva. Nézzük hát a hármas tagolású város legfontosabb jellemzőit!

Szigetvár legfontosabb része egyértelműen a vár, az a végső menedékhely, ahová Zrínyi a legnehezebb

órákban vonult vissza. Az ő korában a vár külső és belső várból állt, melyeket egy cölöpökkel megerősített falú vizesárok választott el egymástól. Ezek ún. *modus hungaricus*, azaz levert cölöpök közé döngölt föld technikájával épült falakkal rendelkeztek, amelyek a kor tűzérése ellen a legjobb védelmet biztosították. A belső vár központi épülete a kerek téglatorony, melynek tetején óra, harang és felfegyverzett őrhely is helyet kapott. Minden valószínűség szerint puszkaport tároltak a belsejében. Ez a torony a középkori eredetű, négyzet alaprajzú, téglából épült lovagvár észak-nyugati sarkához épült. A középkori vár falait 1556-ban jelentősen megromgálta az Oszmán tűzéréség. Zrínyi korában már védelmi szerepet aligha tölthetett be, így nem is említik. Nagy valószínűséggel ez az épület, amit „*bastia lapidea versus occidentem*” (azaz kő bástya nyugat felé) néven említenek 1556-ban, amikor ez az épület még komoly védelmi szereppel bírhatott. Zrínyi korában már nem említenek kőből vagy téglából épült bástyát, mivel 1556 után a teljes vár egységesen újjáépült Paolo Mirandola tervei szerint. Az erődítmény különlegessége, hogy az ágyúkazamaták egyszerűsített változatával, a szigeti lövő lyukként emlegetett újítással lett megépítve, mely lehetővé tette, hogy a bástyaudvarból a talaj szintjén lehessen löni az ellenséget. Nem kizárt, hogy a kötőgátak mentén is voltak ilyenek. Ezeket a lőréseket említik egy német forrásban és arra is kitérnek, miszerint ezek a nyílások túl szűkek voltak Szigetváron, így az ágyúlövések pontatlanná váltak. A belső várban feltehetően több téglalapú torony is magasodott. Ezek nem csak az írásos kútfőkben kerülnek említésre, de némelyikük alapját régészeti kutatás is igazolja. Kováts Valéria a várnagy lakóépületként (*domus castellanus*) azonosította a négyszögletű épületet, melynek a vizesárokra néző fala meghaladta a 2 méter vastagságot, ezzel azt bizonyítva, hogy a belső vár erődítésének szerves részeként működött. Az épület az ostrom során megsérült, erre utalnak a környékén feltárt vassal, rézzel összeégett téglatömbök és a felismerhetetlenségig deformálódott használati tárgyak, sérült csontvázak. Az építmény Buzás Gergely elképzelése szerint egykor barbáknaként, vagy kaputoronyként működhetett, még a négyszögletes lovagvárhoz építhették, mint a bejárat megerősítését szolgáló védművet, később változhatott meg a funkciója. Minden bizonnyal ez az épület volt Zrínyi lakhelye 1566-ban. A belső vár kaputornya, a kirohanás helyszíne nyomtalanul eltűnt, bár a híd helyét és a felrobbant torony omladékait Kováts Valéria pontosan meghatározta. Az ábrázolásokon is többnyire feltűnik az épület.

Háborús időkben nem volt ritka, hogy romos épületek vagy akár ép házak tetőszerkezetét eltávolítva, a falak közti területet földdel megtömve ágyúdombot hoztak létre. Ezek a platformok arra voltak alkalmasak, hogy a várvédők tűzérésget tudtak elhelyezni egy relatíve magas ponton, ahonnan távolabbra tudtak

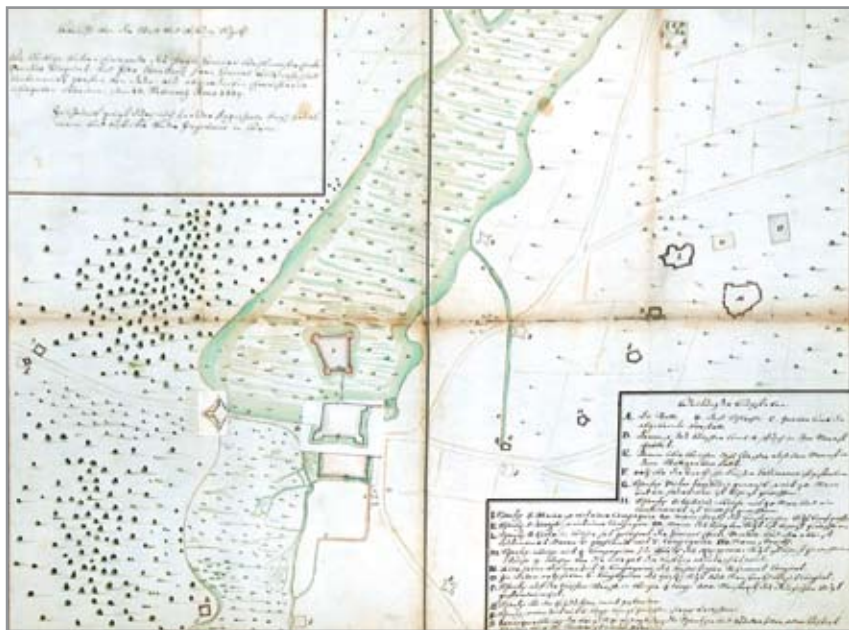
lőni, mint alacsonyabb pozícióból. A szigetvári vár esetében a korabeli ábrázolásokon több ilyen ágyúdombot is láthatunk. Az 1556-os ostromig több helyen említik a szentegyházat, azaz a vár területén lévő templomot. Ez egyértelműen a vár kapujához közel, a déli várfal mellett lokalizálható. A források szerint az ostromban a török tűzéréség egyik célpontja volt, így nagy valószínűséggel komoly károkat szenvedett el az épület. 1566-ra már egyetlen említésben sem szerepel a templom. Viszont megjelenik egy új objektum: a Hegybástya. Ennek helyét ugyancsak a déli fal mentén lehet meghatározni, annál is inkább, mivel az Anguissola rajzon is látható az ágyúdomb, az Alipasa-bástya vagy „*dzenki-zádé*”, melyet Evlija Cselebi „*hegydarabhoz hasonló*”-nak jellemez. A veduták közül számos ábrázol egy téglalap alaprajzú épület falai közé döngölt földből készült ágyúdombot az említett helyen, így feltételezhetjük, hogy a templom romos falait használták fel erre a célra.

A vedutákon a várban látható kéttornyú épület feltehetően nem templomot ábrázol, hanem kastélyt, ami minden bizonnyal az 1409-es oklevélben említett néhai Lanceus udvarházának helyén (*fundus curie*) állhatott. Valahol a mai kastély és a dzsámi

Leandro Anguissola rajza Szigetvárról, 1689

Szigetvár 1566-ban délnyugatról, elméleti rekonstrukciós kísérlet

Leandro Anguissola rajza Szigetvárról és környékéről, 1689

„Die Vestung Zigeth in nider Ungaren“, Kupferstich (anonym) aus Wagner, Christlich- und Türkischer Staedt- und Geschichtsspiegel b. Koppmayer, 1687

Szigetvár vára 1566-ban északkeletről, elméleti rekonstrukciós kísérlet

Szigetvár vára keletről, elméleti rekonstrukciós kísérlet

alatt keresendő ennek az épületnek a helye, sajnos semmi egyebet nem tudunk róla. Rekonstrukciónkban ezért csak szimbolikusan ábrázoltuk. A várban található többi ház feltehetően egyszerű paticsfalú, vagy fából ácsolt, nád vagy zindelyfedésű egyszintes épület volt. A várletárakban említenek szárazmalmot, istállót és más gazdasági épületeket is. Vízet a várban több kútból is tudtak nyerni. A várkatonaság az ostrom alatt a földfalak aljába vájt, deszkával és gerendával kitámasztott fedezékekben lakott, ahol a lövedékek ellen védelmet találtak. Az Óváros és a külső vár között átívelő hosszú híd volt az egyedüli építmény, amin keresztül a vár megközelíthető volt, hacsak nem csónakkal próbálkozott valaki. A híd a várat körülvevő mocsáron haladt keresztül, melynek közepe táján az Almás patak vízfolyása egy mélyebb medret alakított ki, ezt Anguissola hadmérnöki felmérésén is láthatjuk. Ez a nyílt vízfelületű mélyebb árok fölött törték meg a hidat egy felvonó szerkezettel, amelynek őrségét kis fából ácsolt épület védte. Ez a kis épület minden korabeli ábrán jól kivehető.

Az 1651-es conscriptio említi Platea Magna néven az Óváros központi terét, ami valójában egy kiszélesedett utca lehetett. Az Anguissola rajzokon ábrázolt utcaszerkezet már a török kori állapotot mutatja, azonban ez nagy valószínűséggel nem változott sokat Zrínyi ideje óta. Az Óváros fontosabb utcáit fa gerendákkal, ún. deszkafedéssel borították, hogy a szekerek a mocsaras, sáros talajon könnyebben haladhassanak. Erről Evlia Cselebi is beszámol útleírásában, a fedés maradványai régészeti feltárások alkalmával is előkerültek a mai napig középkori nyomvonalukban futó utcák felbontásakor.

Az óvárosi templom kérdése az egyik legproblémásabb Szigetvár rekonstrukciója kapcsán. Az írásos anyagban egyetlen direkt említés sem található a templomról, amelyet hatalmas kéttornyú épületként ábrázolnak a jobbra 17. századi veduták. Ezen rajzok hitelessége és pontossága erősen megkérdőjelezhető, ráadásul az ábrázolt épületek sokszor csak szimbolikusan vannak megjelenítve. A török korban készült rajzok esetén néhol a mecseteket egyszerűen templomként ábrázolják, mint magától értetődő előzményt, mivel a törökök sokszor keresztény templomot alakítottak át dzsámivá. Az egyedüli biztos pont, amiből kiindulhattunk Leandro Anguissola hadmérnöki felmérése, amelyen a veduták ábrázolásával ellentétben, a ma is álló Szent Rókus plébániatemplom – akkoriban Ali pasa dzsámija – látható ezen a helyen. Továbbá a Pécsi-kapu mellett egy másik török dzsámi alaprajza is megfigyelhető. Feltűnhet a figyelmes szemlélőnek, hogy ez utóbbi épület a törököknél szokásos Mekka felé tájolt mecsetekkel ellentétben keletelt, ami esetleg korábbi keresztény templom falainak felhasználását sejteti. Napjainkban a Pádúai Szent Antal barokk templom áll ezen a helyen. Mivel a középkori Szigetvár kőben nem bővelkedett, városi épületeinek nagy

része fából, vagy patics fallal készülhetett. Ebből a megfontolásból készítettünk a helyszínen egy, a környékre jellemző, fa szerkezetű templomot, különálló haranglábbal. A hadmérnöki rajzon ábrázolt négyzetes alaprajz is erre a típusra enged következtetni.

Az Óváros keleti és nyugati kapui kaputornyokkal lehettek megerősítve, melyek előtt kihegyezett cölöpökből épült védmű húzódott.

Az Óváros déli kapuján keresztül lehetett az Újvárost megközelíteni. Zrínyi Miklós a szigeti várat a bécsi Haditanács támogatásával erősítette meg, mikor az Újváros építésébe (1564–1565) fogott. Az itt alkalmazott egyszerű palánk sokkal hevenyészettebb erődítésnek számított, mint az Óváros és a vár földdel tömött falai. Az Újvárosban csak egyszerű házak sorakoztak, amelyek a katonaság elszállásolására voltak hivatottak. Valószínűleg ezért sem tartotta meg a török az ostrom után ezt a városrészt, csak az Óvárost (annál is inkább, mert az Újváros teljesen leégett az ostrom során). Az Újváros kapui kapcsán vegyes kép alakul ki bennünk, ha a vedutákat nézegetjük. Bár Budina krónikájában található egy utalás a déli kaput illetően, nagy valószínűség szerint keletre is nyílt bejárat, illetve kellett, hogy legyen nyugatra is egy kisebb bejárat a malom felől.

A várat körülvevő mocsár az Almás-patak gátaival való felduzzasztása révén jött létre. A felduzzasztott tó vizét aztán zsilipeken keresztül engedték az Óváros árkába, majd az Újvároséba, melyből ugyancsak egy zsilipen keresztül folyt tovább. Az utóbbi zsilip mellé malmot is építettek. A komolyabb esőzések esetén a megnövekedett vízmennyiséget további levezető csatornákon tudták leengedni. A város

Szigetvár vára 1566-ban északnyugatról, elméleti rekonstrukciós kísérlet

erődítési rendszeréhez a falakon és a mocsáron túl hozzátartoztak még az ún. górék – (fából ácsolt őrtornyok, és az ún. sorompók – (kihegyezett cölöpkerítések) álló védelmi rendszer), melyeket a várostól ágyúlövésnyi távolságra építettek.

A várost körbevevő tájat és növényzetet relatíve egyszerű volt rekonstruálni, mivel a környéket elég egyértelműen jellemzik az írásos kútfők, a korabeli növényzet összetétele ismert, a domborzati ismereteink pedig segítenek a mocsaras részek meghatározásában. Szigetvár elméleti rekonstrukciója minden bizonnyal árnyaltabb képet mutat majd a jövőbeni régészeti kutatások fényében. A 3D modell jó kezelhetősége révén, könnyen tudjuk javítani a problémás részeket, de addig is marad ez a változat, amelyet jelenlegi ismereteink alapján, minden bizonnyal a vár és a város leghitelesebb elméleti rekonstrukciójának tekinthetünk. ♡

Szigetvár belső vára északról, elméleti rekonstrukciós kísérlet

